

ДОНЩИНА — адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії, заселена **донськими козаками**. 1870–1920 офіційно називали Область Війська Донського. Центр — Черкаськ (від 1806 — Новочеркаськ). Нині переважна більшість тер. Д. входить до складу *Ростовської області РФ*. Станом на 1914 вона становила 164 600 км², охоплюючи пд.-сх. частину Європ. Росії; насел. — 3,9 млн осіб. Майже вся тер. Д. лежала у бас. **Дону**; межувала на Пн. — з Воронеж. і Саратов. губ., на Сх. — із Саратов. та Астрахан., на Пд. — із Ставроп. губ., Кубан. обл. і Азов. морем, на Зх. — з Катеринослав., Харків. і Воронеж. губ. Її пд.-зх. частина належала до укр. етніч. території (нині — Луган. та Донец. обл.). Осн. частину тер. Д. становить Нижньодон. низовина. Найбільш підвищеною й розчленованою є пд.-зх. частина Д., яка частково входить до **Донецького кряжа**. Клімат континентальний (середня температура липня від +22 до +24 °С, січня від -5 до -9 °С), кількість опадів 250–350 мм на рік. Усю Д. покривають степи — вузьколисті на Зх. і сухі трав'яні на Сх. Осн. види діяльності — землеробство та важка пром-сть. Найбільші міста Д.: Ростов-на-Дону, Новочеркаськ, Шахти, Кам'янськ-Шахтинський, Таганрог, Азов та ін.

Осн. насел. Д. — донські козаки, які займали всю пн. і середню частину Д. Рос. мовою розмовляли лише верхні донці, які жили у бас. Хопру та Медведиці. Мовлення донців-серединців зазнало укр. впливу (найвідчутніше у пн.-зх. частині), донці-низовики мали виразне мовне й етногр. укр. забарвлення (загалом у їхній мові спостерігалось багато українізмів). Зх. частину Д. колонізували запороз. козаки та укр. селяни. Хвиля укр. колонізації особливо посилилася після скасування кріпацтва; тоді вона поширилася також на Пд., до того часу майже незаселену частину Д., що прилягала до Кубанщини і степів сх. Передкавказзя. Окрім українців і росіян, на Д. (переважно у містах) поселялися німці, вірмени, євреї та греки; на Пд. Сх. у сальських степах жили калмики. За офіц. даними 1897 в усій Д. українці становили 28 %, донці та росіяни — 66,8 %; українці складали більшість у Таганроз. пов. (81,7), знач. відсоток у Донец. (38,9), Ростов. (33,6), Сальс. (29,3), Черкас. (18,9); хоча насправді українців було значно більше. Укр. впливи на Д. проявлялися переважно у 18–19 ст. Українці, які оселялися на Д., перевозили свої матеріали (предмети побуту, с.-г. знаряддя, ставили хати, госп. будівлі, тини, колодязі з журавлями, копали ставки з греблями тощо) і духовну (мова, пісні, звичаї) культуру. Гол. носієм укр. культури була Церква, зокрема у стилі укр. бароко збудовані Військ. Вознесен. собор у Старочеркас. станиці (1708), Єфремов. монастир

(1737), кам'яна церква в станиці Аксайській, дерев'яна у Покров. слободі, церква св. Димитрія в Ростові, Троїц. і Микіл. церкви в Таганрозі та ін. Так само будинки донської старшини зведені в укр. стилі; у 19 ст. було в Старочеркаську таких кам'яниць понад 30 (збереглася досі лише одна — Жученкових). Богослужбові книги, іконостаси, церк. вбрання і приладдя на Д. в цю добу виготовляли за укр. зразками. У серед. 19 ст. посилювалася русифікація Церкви на Д., тоді київ. книги та речі церк. вжитку замінювали московськими. Вплив матеріал. культури підтримували також ярмарками. Керам. вироби, плахти, декор. тканини, рушники привозили сюди майже виключно з України. Козаче чол. вбрання, особливо старшинське, до кін. 18 ст. було цілком укр., а також ознаки влади (бунчук, булава) і військ. чини (отаман, військ. старшина, осавул, сотник, хорунжий).

Після більшов. перевороту 1917 Обл. Війська Донського оголосила про свою автономію. Верх. влада була передана вибор. отаманові, законодавчо-дорадчі функції, як і раніше, залишалися за Кругом. Стягом війська Донського став триколор з горизонт. смужками: синьою, жовтою і червоною, що символізували єдність трьох народів Дону: українців, калмиків і росіян. Встановлено нові взаємини між Україною і Д., зокрема 1918 укладено донсько-укр. договір з обопіл. визнанням та визначенням кордонів між Україною і Д.: кордон мав проходити колиш. адм. межею між Катеринослав., Харків. і Воронеж. губ. — з укр. сторони, та Областю Війська Донського — з донської; на Сх. від Маріуполя залишалася за Україною певна смуга тер., потрібна для адм.-госп. єдності міста. Відтак зх. частина Д., разом із частиною Донбасу, заселена переважно українцями, залишилася і далі на тер. Д. Між Україною і Д. укладено низку ін. договорів (про перевезення пасажирів, вугілля і вантажу залізницями Української Держави і Війська Донського, про передачу рухомого складу залізниць та про утворення спіл. Донсько-Укр. комісії з центром у Харкові для регулювання госп. життя Донец. бас.), унаслідок чого між Україною і Д. розпочався товарообмін і транспорт. рух. Укр. уряд передав донцям за гроші та у кредит амуніцію і запаси зброї. Дипломат. представником України на Д. був спочатку *М. Славінський*, а згодом *К. Середин*; послом Д. у Києві був *О. Черячукин*. Поступово взаємини між Україною і Д. ослабли, оскільки Україна намагалася сама обстоювати власну незалежність, а Д. стала опорою **білого руху**. Після зайняття Д. більшовиками Таганроз. округу і частину Донец. і Черкас. пов. приєднано до УСРР, 1925 більшу частину тер. цих повітів повернено до РФ. Ця частина Д. (без тер., що межують з Пн. Передкавказзям) займала

пл. 23 800 км², на якій 1926 проживало 778 000 осіб, зокрема 76,8 % українців (81,8 — сільс., 33,9 — міське насел.). Це національно малосвідоме насел., яке після відокремлення від УСРР зазнало русифікації, особливо в містах і пром. р-нах. Осередком укр. руху на Д. були найбільш заселені українцями округи — Таганроз. і Донецька. На поч. 20 ст. сформовано відомий у ті часи «Селянський союз», в організації та діяльності якого важливу роль відіграли три брати Мазуренки (з походження українці). Вони проводили збори по більших селах і округах, на яких виносили різні ухвали госп., соц. і політ. характеру (зокрема домагалися права вільно говорити, читати і писати українською мовою). У Таганрозі 1905 організовано укр. громаду, а при ній театр. гурток (проіснував до 1915, поставив низку укр. вистав). У 1920-х рр. провадилася часткова українізація, насамперед у сфері нар. освіти (напр., у Таганрозі при відділі нар. освіти та при союзі шкіл. робітників були укр. інструктори; в окрузі діяли також укр. інструктори в кооперації). У серед. 1930-х рр. українізацію на Д. припинено. Великою перешкодою в розвитку нац. свідомості серед укр. насел. Д. була майже повна відсутність укр. інтелігенції місц. походження. За даними Всерос. перепису насел. 2002 у Ростов. обл. налічувалося бл. 230-ти тис. українців. У Ростові-на-Дону діє Ген. консульство України. У кількох школах міста створено укр. класи, у Ростові-на-Дону та Гукові — навч.-консультац. центри Міжрегіон. академії упр. персоналом. Щорічно проводять Шевченків. свято, у якому беруть участь укр. фольклорні колективи Ростов. обл., Кубані, Ставропілля, а також профес. артисти, зокрема солісти Ростов. філармонії — засл. арт. України Н. Чернявська та В. Лучок. На тер. Д. зареєстровано дві громад. організації українців: Союз українців Дону (діє від 2004) та Укр. нац.-культурну автономію (засн. 2007).

Рекомендована література

1. Сухоруков В. Д. Историческое описание земли Войска

- Донского. Т. 1-2. Новочеркасск, 1867-72;
- 1903;
- Донские дела: В 5 т. С.-Петербург, 1898-1912;
- Сватиков С. Россия и Дон. Прага, 1924;
- Гермайзе О. Україна та Дін у 17 ст. // Зап. Київ. ІНО. 1928. Т. 3;
- Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. Т. 1-2. Уж., 1930-32;
- Трагедия казачества. Т. 1-3. Прага; Париж, 1933-36;
- Кубійович В. Географія українських і сумежних земель. Л., 1938;
- Болотенко О. Козацтво і Україна. Торонто, 1950;
- Міллер М. Третій центр Руси – Танія в світлі археологічних матеріалів // 1-й наук. зб. УВАН. Нью-Йорк, 1952;
- Соболев А. Діалектологічно-фольклорна експедиція Харківського університету // НТЕ. 1963. № 4;
- Астапенко М. П. Донские казаки, 1550-1920. Ростов-на-Дону, 1992;
- Племя С. Український рух на Дону в 1917 році // Козац. край. 1994. № 3;
- Захарченко В. Таганрожчина, або Міуська Україна // РД. 1995. № 7-8;
- Могилко Р. Тихий Дон // Наша справа. 1996, 13 верес.;
- Дулимов Е. И. Государство и донское казачество. Москва, 2000;
- Водолацкий В. П., Скорик А. П., Тикиджьян Р. Г. Казачий Дон: очерки истории и культуры. Ростов-на-Дону, 2005;
- Мочульський К. Шевченківські дні в Ростові-на-Дону та Керчі // КСв. 2006, 28 квіт.;
- Кірман В. Українська діаспора Дону // Персонал. 2007, 11-17 січ.

А. І. Жуковський

Бібліографічний опис:

Донщина / А. І. Жуковський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-20928>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).